

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

**TUPROQ BIOGEOKIMYOSI – BIOSFERANING BARQAROR
RIVOJLANISHI VA MUHOFAZASI**

xalqaro ilmiy
anjuman materiallari

TO'PLAMI

СБОРНИК

материалов международной
научной конференции

**БИОГЕОХИМИЯ ПОЧВ – УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ И
ОХРАНА БИОСФЕРЫ**

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

A.D.Mirkomilov, N.A.Xomidova, T.A.Fayziyeva, D.S.Ro'zaliyeva, G.T.Sotiboldiyeva, S.A.Abduxakimova	
Dorivor Qora zirkni yetishtirishda mineral va organik o'g'itlarning ahamiyati.....	207
M.X.Diyorova, S.X.Islomova, Sh.Normurodova	
Sug'oriladigan qumli cho'l va taqirli tuproqlarining fizik xossalari	210
M.A.Raximov, R.M.Azizov, M.E.Nuraddinova	
Asalari zararkunandalari (chala rivojlanish sikldagi hasharotlar turkumi).....	214
M.A.Mirzayeva, F.M.Komiljonova	
Dorivor o'simlik Zafaron yetishtirish texnologiyasi	219
Q.A.Davronov, N.I.Teshaboyev	
G'o'zaning o'sishi, rivojlanishi va hosildorligiga bargidan mikroelementli o'g'itlar bilan oziqlantirish muddatlari va me'yorlarining ta'siri	223
M.P.Yuldashova, X.O.Olimjonova, G.Baxtiyorova	
Farg'ona vodiysidagi ayrim baliqchilik xo'jaliklari algoflorasining bioxilma-xilligi	228
П.К.Турдалиева	
Исследование содержания флавоноидов и биоэлементов в надземной части <i>Taraxacum officinale wigg. s.L.</i> произрастающей в Южной Фергане	234
M.A.Raximov, R.O.Azizov, M.E.Nuraddinova	
Asalarichilikda nasilchilik ishlarini tashkil etish	239
N.I.Teshaboyev	
Dehqonchilikda tuproqlarni muhofaza qilishning ahamiyati	242
П.К.Турдалиева	
Новый принцип создания биологически активной добавки (бад) к пище, применяемого при лечении и профилактике вирусных заболеваний.....	245
G.A.Abdullayeva, Q.A.Davronov, Z.T.Sodiqova	
G'o'za parvarishida turli mikroelementli o'g'itlarni qo'llash me'yor va muddatlarini paxta hosiliga ta'siri.....	248
M.A.Mirzayeva, F.K.Jo'raboyeva	
Oq va qora (Susame) kunjut o'simligini foydali xususiyatlari va yetishtirish agrotexnikasi	252
Sh.Q.Yuldasheva, M.I.Teshaboyeva, D.A.Oxunova, M.U.Akmaljonova	
Nok bog'ini barpo etishda tuproq unumdorligini ahamiyati.....	256
M.B.Xoliqov, N.K.Junaydullayeva, K.E.Mamarasulova	
Takroriy ekilgan mosh o'simligining tuproq unumdorligiga ta'siri	260
N.N.Aminjonova, T.A.Fayziyeva, S.X.Zakirova	
Tosh-shag'alli turoqlar unimorligini oshirishning No-till texnologiyasi.....	264
C.X.Zakirova, T.A.Fayziyeva, F.O.Kamolova, D.C.Ruzaliyeva	
Питательные вещества в песках центральной ферганы.....	267
M.A.Mirzayeva, M.A.Abdurahimova, D.A.Akbaraliyeva M.Toshturg'unova	
Dorivor Oq karrak (Rastoropsha) o'simligini yetishtirish texnologiyasi, biologiyasi, shifobaxsh xususiyatlari va sohalarda qo'llanilishi.....	271
R.Komilov, A.A.Abdurahmonov	
Amarant dorivor o'simligini (Amaranthus) yetishtirish agrotexnikasi va uni dorivorlik xususiyatlari.....	274

4-SHO'BA: TUPROQSHUNOSLIK, AGROKIMYO VA TUPROQ BIOGEOKIMYOSINI O'QITISHNING ZAMONAVIY MUAMMOLARI

U.B.Mirzayev	
Tuproqshunoslik va agrokimyo fanlarini o'qitishda zamonaviy ta'lim texnologiyalarini tadbiq etish.....	279
X.A.Abduxakimova, G.T.Sotiboldiyeva, M.A.Muhammadjonova	
Tuproqshunoslik fanlarini o'qitishda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash va interaktiv usullardan foydalanish	284
M.M.Azimov	
Tuproqshunoslik va zamonaviy ta'lim muammolarining qisqacha tahlili.....	288
Sh.Y.Eshpulatov, Sh.E.Yursunova	
Mahsuldor uzum navlarini yetishtirishda tuproqqa ishlov berishning ahamiyati	292

UO'K: 615.19

**DORIVOR OQ KARRAK (RASTOROPSHA) O'SIMLIGINI YETISHTIRISH
TEKNOLOGIYASI, BIOLOGIYASI, SHIFOBAKSH XUSUSIYATLARI VA SOHALARDA
QO'LLANILISHI**

**ТЕХНОЛОГИЯ ВЫРАЩИВАНИЯ, БИОЛОГИЯ, ЛЕЧЕБНЫЕ СВОЙСТВА И
ПРИМЕНЕНИЕ ЛЕКАРСТВЕННОЙ РАСТОРОПША ПЯТНИСТАЯ**

**CULTIVATION TECHNOLOGY, BIOLOGY, MEDICINAL PROPERTIES AND
APPLICATION OF THE MEDICINAL SILYBUM MARIANUM L.**

Mirzayeva Mutabarxon Azamovna¹

¹Farg'ona davlat universiteti, q.x.f.n., dotsent.

Abdurahimova Muhabbatxon Alijonovna²

²Farg'ona davlat universiteti, o'qituvchisi.

Akbaraliyeva Diyora Azizbek qizi³

³Farg'ona davlat universiteti, talaba.

Toshturg'unova Madinabonu⁴

⁴Farg'ona davlat universiteti, talaba.

Annotatsiya

Ushbu maqolada dorivor rastoropsha o'simligining tarqalishi, morfologiyasi, biologik xususiyatlari, tuzilishi, dorivorligi, xalq xo'jaligidagi ahamiyati, yetishtirish texnologiyasi, kimyoviy tarkibi haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Аннотация

В статье приведены сведения о распространении, морфологии, биологических свойствах, строении, лечебных свойствах, хозяйственном значении, технологии выращивания и химическом составе растения расторопши лекарственный.

Abstract

The article provides information about the distribution, morphology, biological properties, structure, medicinal properties, economic importance, cultivation technology and chemical composition of the medicinal milk acparagus plant.

Kalit so'zlar: Dorivorlik xususiyati, kimyoviy tarkibi, tur, turkum, ekish muddati, ko'paytirish, hosildorlik, kasallik, xom-ashyo, ziravor, farmosevtika, ko'paytirish.

Ключевые слова: Лекарственное свойство, химическая состав, вид, род, период посадки, размножение, урожайность, болезнь, сырье, специи, фармацевтические препараты, способ размножения.

Key words: Medicinal property, chemical part, type and genus, planting period, propagation, productivity, disease, raw materials, spices, pharmaceuticals, propagation method.

KIRISH

Yildan yilga aholi soni ortib borayotganligi sababli dorivor, hushboy ziravor, oziq-ovqat o'simliklari xom-ashyosinining xilma-xilligini ko'paytirish talab etilmoqda. Shu bilan birga aholi talabini qondirish maqsadida tabiiy dori-darmon vositalari, yangi turdagi oziq-ovqat mahsulotlarining 60-65 foizini dorivor o'simliklar xom-ashyolaridan olingan preparatlar tashkil etib, bugungi kunda jahon bo'yicha dorivor, oziq-ovqatbop, hushbo'y ziravorlik xususiyatlarini saqlovchi o'simliklarni yetishtirish, ko'paytirish hamda plantatsiyalarini tashkil etib, ishlab chiqarishga jalb etishga alohida e'tibor berilmoqda [1].

Dorivor rastoropsha o'simligining tarqalishi, morfologiyasi, biologik xususiyatlari, tuzilishi, dorivorligi, xalq xo'jaligidagi ahamiyati, yetishtirish texnologiyasi va buyrak kasalliklariga qarshi qo'llash usullarini o'rganishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tadqiqot obyekti va usullari. Dorivor rastoropsha o'simligining tabobatda bemor organizmiga ijobiy ta'sir etuvchi biologik faol modda hisoblanadi.

Yetishtirish texnologiyasi. Markazning asosiy maqsadi eksportbop va importbop o'rnini qoplaydigan mahalliy va introduksent dorivor o'simliklar turlarini respublikamiz tuproq va iqlim sharoitida keng ko'lamdagi plantatsiyalarini tashkil etish, plantatsiyalarda agrotexnika tadbirlarini amalga oshirish va hosilni yig'ib-terish davrida ilmiy jihatdan maslahatlar va tavsiyalar berish, ilmiy tadqiqotlarda tajribada sinab ko'rilgan yangi turdagi dorivor o'simliklar plantatsiyalarini tashkil etish uchun takliflar kiritish. Dorivor o'simliklar sohasida yangi ilmiy ishlarni tayyorlash, amalga oshirish, tavsiyalar ishlab chiqish va doimiy ravishda dorivor o'simliklarni o'stirish hamda ko'paytirish sohadagi ilmiy salohiyatini, ishlab chiqarish bilan integrallash belgilandi [2].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 20-apreldagi "Respublikada kovrak plantatsiyalarini tashkil etish va ularning xom-ashyosini qayta ishlash hajmlarini ko'paytirish hamda eksport qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3617 qarori. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 10-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq tabobatini rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4668 sonli qarori. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 10-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq tabobatini rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PQ-4668 sonli qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 20-apreldagi "Respublikada kovrak plantatsiyalarini tashkil etish va ularning xom-ashyosini qayta ishlash hajmlarini ko'paytirish hamda eksport qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3617 Qarori, Apiaceae, Qizil kitob, E.P. Korovin, fitoterapiya, fitoprofilaktika, Abu Ali Ibn Sino, monokarp, polikarp, sympodial, yelim-smola, mezokarp, tefestrol, penoferol [3].

1-rasm. Dorivor rastoropsha o'simligi

NATIJ VA MUHOKAMA

Biologik xususiyati. Hayotiy shakli bir (madaniylashtirilgan formalarida) yoki ikki yillik tikanli o'simlikning bo'yi 1-1,5 metrga yetadi. Poyasi oddiy yoki shoxlangan, tikansiz. Barglari poyada ketma-ket o'mashgan, ellipssimon, chetlari o'yilgan, yirik (uzunligi 80 sm gacha boradi). Barg cheti va uning orqa yuzasidagi tomirlarida bo'ylab sarg'ich tikanchalar o'mashgan. Barg plastinkasi yashil yaltiroq, yuzasida oq dog'lari bor. Gullari to'q qizil, pushti yoki oq rangda bo'lib, yirik sharsimon yakka savatchada yig'ilgan(1-rasm). Gulining atrofini tikanli bargchalar o'rab turadi. To'pgulning gulo'ni qalin tuklar bilan qoplangan. Barcha gullari ikki jinsli, naysimon. Iyul, avgust oylarida gullaydi. Mevasi doncha shaklida bo'ladi[4].

Tadqiqot natijalari. Tajribalarga natijalariga ko'ra Rastoropsha jigar hujayralarini tiklovchi hosiyaatga ega dunyodagi yagona o't. Organizmni tabiiy immunitetini, aqliy, jismoniy, jinsiy quvvatini oshiradi. Moddalar almashinuvini yaxshilaydi, yurak, jigar, bellarda yog' to'planishining oldini oladi, keraksiz yog'larni eritadi, ortiqcha semirib ketishdan saqlaydi.

Shifobaxsh xususiyatlari. Qadimdan rastoropsha jigar, o't pufagi kasalliklarini davolashda qo'llanib kelingan hamda har qanday zaharlanishga qarshi eng kuchli vosita sifatida tavsiya etilgan. 2000 yil oldin qadimiy greklar rastoropsha urug'laridan jigar kasalliklarini davolashda foydalanishgan. Rastoropsha tarkibida inson organizmi uchun eng kerakli bo'lgan 200 xil modda,

3-SHO'BA: TUPROQ-O'SIMLIK-HAYVONOT VA INSON ZANJIRIDA BIOGEOKIMYO

vitaminlar-A,V, D, Ye, K, F, rux, mis, selen bor. Rastoropsha kuchli antioksidant, turli toksinlar va zaharlarni yo'qotadi. Uning tarkibidagi silimarin jigar hujayralarini qayta tiklaydigan va uni himoya qiladigan dunyodagi yagona tabiiy modda. Rastoropsha jigar sirroz, toksik va virusli gepatit kasalliklaridan himoya qilishda va uni davolashda dunyodagi eng yagona o'simlik. Rastoropsha-jigar hujayralarini tiklovchi hosiya ega dunyodagi yagona o't. Organizmni tabiiy immunitetini, aqliy, jismoniy, jinsiy quvvatini oshiradi. Moddalar almashinuvini yaxshilaydi, yurak, jigar, bellarda yog' to'planishining oldini oladi, keraksiz yog'larni eritadi, ortiqcha semirib ketishdan saqlaydi. Eng afzali-barcha a'zolariga (yurak, jigar, buyrak) kuch-quvvat baxsh etib, beozor ozdiradi[5].

XULOSA

Oq karrak tarkibi turli hil vitaminlar va mikro elementlarga mo'l. U A, E, F, K va V guruhiga kiruvchi darmondorilarga boy. Oq karrakning bir grammi 16,6 mg kalsiy, 9,2 mg kaliy, 4,2 mg magniy, 0,08 mg temir, 0,1 mg marganes, 1,16 mg sink, 22,9 mg selen, 0,09 mg yod kabi darmondorilar bor. Turli shamollashlar, shishlar hosil bo'lishining (gripp, prostatit, ayollar shamollashlari, adenoma, mioma, grija) oldini oladi, adabiyotlarda turli shishlarning (adenoma, mioma, grija) hatto katta hajmdagilari shimilib ketganligi yozilgan. Qand kasalini oldini oladi va uni bebaho davosi hisoblanadi. Qon tomirlar mustahkamligini oshiradi, infarkt, insultni oldini oladi. Ekzemalar, qiyin bitadigan yaralar, kuyish (ojogi), vena qon tomirlarini kengaytirishda, izlar, chandiqlar shimilib ketishida, terilar yosharishida ishtirok etadi. Bu Dorivor o'simlik tabobatda bemor organizmiga ijobiy ta'sir etuvchi biologik faol modda hisoblanadi. Dorivor vositalar sifatida o'simliklarning ildizi, bargi, po'stlog'i, guli, mevasi, shirasi va boshqa qismlaridan foydalaniladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Gammerman A.F., Kadaev G.N., Yassenko-Xmelevskiy A.A. Lekarstvennye rasteniya (rasteniya-seliteli). - Moskva, Vysshaya shkola, 1984. - 400 s.
2. Dushenkov V., Raskin I. Novaya strategiya poiska prirodnih biologicheskii aktivnykh veshchestv // Fiziologiya rasteniy, 2008, tom 55, №4.-S.624-628.
3. Yermakov B.S. Lesnye rasteniya v vashem sadu (plodovo-yagodnye kustarniki). - Moskva, «Lesnaya promyshlennost», 1987.-150 s.
4. Isxakov S.I. "Kanon" Ibn Sino - nastolnaya kniga vrachev srednevekovya i sovremennosti // Avitsennovskie chteniya 1977 goda: Tezisy dokladov, Dushanbe. - S.28-31.
5. Karimov V.A., Shomaxmudov A.Sh. Xalq tabobati va ilmi tibda qo'llaniladigan shifobaxsh o'simliklar. - Toshkent, Ibn Sino nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi, 1993.-320 b.